

Israeli Army – War of Independence and Gush Etzion under Siege

Dec. 7, 1997

1) Shabbos Issues at a Time of War

שו"ת היכל יצחק אורח חיים סימן לו

דיני שבת במצב מלחמה.

שאלות: א. המותר בשבת להתנדב לפעולות הגנה מסוימות, או אף מחוייבים לעשות זאת.

ב. כנ"ל, בדבר פעולות התקפה לשם הגנה.

ג. כנ"ל, בדבר פעולות התקפה גרידא.

ד. המותר לצאת בשבת לפעולות סיוור בתוך העיר או בסביבתה במכונית.

ה. המותר לנהל יומן בשבת: /אחת/ בקשר לתנועות האויב שמתגלות בעמדת תצפית.

/שתיים/ בבסיס לשם פקוח מעולה על האנשים או ציוד הנשק.

ו. המותר לעצור ולבדק מכוניות בשבת על יד המחסומים בעזרת פנסים שמדליקים ומכבים אותם, ארגון עזרא טוביה ביר תשובות: ב"ה, אור ליום ב', כ"ה אדר ב', תש"ח. לחברי ארגון עזרא הי"ו אחים חביבים, יברככם ד' מציון וראו בטוב ירושלים. [לשאלה א'] (א) תוך ההנחה שמוכרחים לסמוך בכגון זה על המפקד, שהרי אם לא כן אין לדבר סוף, ולא יהא קיום לפעולות ההגנה כלל, הלא יוצא שיש צורך הכרחי, חיוני, במספר אנשים מתוך היחידה שאליה המפקד פונה, ומתוך היסוד שמותר לחלל שבת לביצוע אותה הפעולה, אין מקום לשאלה זו. לשאלה זו היה מקום בצבא לא יהודי והמפקד פונה בפקודה כזאת, וכל ההיתר של חילול שבת הוא רק מפני שהחייל היהודי אנוס, ואם לא יציית הלא צפוי לעונשים חמורים ויש בזה משום פקו"נ לעצמו, למה יתנדב הוא, יניח הדבר לחיילים לא יהודים שאינם מצווים על השבת, ושדורבא בתור בני נח הם מצווים שלא לשמור את השבת ולא רק את השבת שלנו, אלא שאסור להם לעשות להם שבת כשלנו בשום יום אחר, **אבל בצבא עברי, שכולו ישראל, שההיתר לחלל שבת הוא לשם הגנה על ישראל, הרי אין מקום לשאלה זו**, כשהותר לו לחלל ש"ק במקרה כזה לא משום שהוא אנוס, אלא משום הגנה על ישראל ובפרט בארץ ישראל, ואם ההיתר מתבסס רק על העיקרון של הצלת ישראל, כלומר פקוח נפש דרבים, הרי כבר נפסק בברייתא יומא דף פ"ג וברמב"ם וכו', שדברים הללו אין עושים אותם ע"י קטנים ונשים וכו', אלא ע"י גדולי ישראל וחכמיהם כלשונו של הרמב"ם ז"ל, בפ"ב מהלכות שבת, הלכה ג', ואם ההיתר מתבסס על רקע יותר רחב, והיינו שזוהי מלחמת ישראל בארצו, ומלחמת מצוה, או חובה, ודאי שאין מקום לשאלה זו.

[לשאלה ב'] (ב) אעפ"י שפעולות התקפה לשם הגנה אינו באופן ישיר ענין של פקו"נ, ואם ההיתר מתבסס על העיקרון של פקו"נ בלבד, אינו לכאורה כ"כ ברור, מכ"מ כיון שהמומחה חישב ומצא שע"י התקפה זו ינצל ישוב יהודי סמוך, הרי זה מסוג של פקו"נ או הצלת ישראל מיד צר הבא עליו, (שסוף סוף אנו לא התחלנו במלחמה אלא הם באו עלינו, וכל פעולותינו היא בעצם לשם הגנה). והרי התוס' במסכת פסחים דף מ"ו ע"ב, הקשו שאם כן, כלומר, אם אומרים הואיל יותרו כל מלאכות שבת, הואיל וראוי לחולה שיש בו סכנה לכשיזדמן לפנינו, ותרצו שחולה כזה לא שכח, אבל במצב הנוכחי הסכנה שכחא, וע"כ חוזר הדבר לתשובה שבסעיף א' לעיל. וק"ו, כשמביטים על מאבק הזה מנקודת השקפה יותר רחבה, היינו שזוהי מלחמת מצוה או חובה של כלל ישראל.

[לשאלה ג'] (ג) זוהי שאלה לחוד, היינו פעולות התקפה גרידא, וזה תלוי ביסוד ההיתר, אם במסגרת הצרה של פקו"נ, או במסגרת הרחבה של מלחמת ישראל, כנ"ל. שאם במסגרת האחרונה, הרי צרים על עיריות של גוים שלשה ימים קודם השבת, ועושים עמהם מלחמה בכל יום אפילו בשבת, [שבת דף י"ט ע"א], אפילו במלחמת הרשות, ואצ"ל במלחמת מצוה, שבמלחמת מצוה צרים על עיריות לכתחילה בשבת. [טאו"ח סי' רמ"ט].

לדעתי, יש למאבק זה דין של מלחמת מצוה, כפי שביארתי, ואם כי מלחמת מצוה צריך שתוכרז עפ"י המלך, ואין לנו מלך, אבל **הציבור כולו, או רובו**, כפי שביאר כבר קודמי הגאון זצוק"ל בשו"ת משפט כהן [סימן קמ"ד אות י"ד], **יש לו הסמכות של מלך ישראל**, והרי גיוס זה הוכרז מטעם הרוב הגדול של הישוב בארץ ישראל שהוא בבחינת כל קהל ישראל. ועיין פירוש המשנה להרמב"ם ז"ל, בריש פרק עד כמה במסכת בכורות. ואפילו אותם החולקים על הנחה זו, וסוברים שאין כאן מלחמת ישראל, אלא מאבק לשם הצלת ישראל - פקו"נ דרבים - יש להם להודות שכל התקפה שיש בה ממש, מחלישה את כח האויב, וסופה הצלת ישראל. ואת"ל הלא למעוטי גוים דלא ליתי עלן זוהי מלחמת הרשות, הנה, בד"א כשהגוים שקטים לע"ע ואנו יוצאים למלחמה עליהם למעטם ולהחלישם משום העתיד שמא יבואו עלינו, אבל כשכבר באו עלינו להשמיד ולגרשנו מנחלת קדשנו, כבר כל הפעולות המכוונות כנגדם הם בכלל מלחמת מצוה.

ברם, על היהודים הדתיים לדרוש מהמפקדה, שבכל מקרה שמחליטה לעשות התקפה לשם החלשת האויב, וגם לשם הגנה, תיעשה חשבון קפדני מראש, אם ההתקפה הזאת יכולה היא שתבוצע מלפני השבת, או שיכולים לדחותה עד מוצש"ק, אסור להם לקובעה דוקא ליום שבת קדש, והוא הדין אפילו לפעולות ביצור וכדומה לשם הגנה. אבל אם תצא הפקודה בשבת, ויש להניח שהזמן דוחק, ואי אפשר שלא לציית, שאם כך תתערער המרמעת/המשמעת/הצבאית ויתקלקל כל המאבק, צריכים לציית. מובן שהדרישה אין לה לדבר ממה שיהי' בדיעבד אלא לעמוד בכל תוקף על זה, שכל שאפשר מלפני השבת או שאפשר לדחות עד מוצש"ק, אסור למפקדה לקבוע בשבת.

[לשאלה ד'] (ד) זה תלוי במסיבות, אם הסיורים הללו הם צורך הכרחי, חיוני, לשם הגנה, ואי אפשר לעשותם ברגל, הרי"ז בכלל כפעולות ההגנה ומותר, ואם לאו, לא.

[לשאלה ה'] (ה) יומן זה אינו יודע מה טיבו, אם יש בו צורך הכרחי חיוני, ואי אפשר לסמוך על הזכרון, אלא מפי הכתב, והרשימות הן הכרחיות חיוניות בשביל ההגנה, אין להמנע מזה, אבל צריך לקצר עד כמה שאפשר, וצריך לכתב ביד שמאל, והיינו למי שאינו איטר יד, אבל זה שדרכו לכתב בשמאל, צריך לכתב בימין, ודוקא בכתב יהודי שלנו הנקרא משיט"א, אבל לא באותיות אשוריות, ואם אינו יודע לכתב משיט"א, יכתב באותיות הלטיניות או הגרמניות (כתב גוטי) הרגיל אצל הגוים באירופא, וכיד שמאל כנ"ל.

/אחת/ בקשר לתנועות האויב שמתגלות בעמדת התצפית, התשובה היא כנ"ל, אם א"א לזכור בלי כתיבה, הרי"ז דבר חיוני, ומותר עפ"י ההגבלות הנ"ל.

/שתיים/ אם הפקוח המעולה על האנשים יש בו צורך חיוני והכרחי, שבלי אותו הפקוח המעולה יש חשש שיסבול התפקיד שלשמו מתקיים הבסיס ותסבול ההגנה, והוא הדין לפקוח על ציוד הנשק, שהליקוי בפיקוח יביא לליקוי בציוד, ויש בזה צורך הכרחי וחיוני, כנ"ל, וא"א לזכור בלי כתיבה, מותר עפ"י ההגבלות הנ"ל.

[לשאלה ו'] (ו) ודאי שעצירת ובדיקת המכוניות על יד המחסומים צורך הכרחי חיוני, אבל כבר במהומות שאירעו לפני עשר שנים בערך, הוריתי להדליק את הפנסים לפני השקיעה בעש"ק, ולהחזיקם בתוך תיק שחור, ולהוציאם מן התיק כשיש צורך בזה ואח"כ להחזירם. וכך נהגו יהודים שומרי שבת ששאלו ממני והוריתי להם, ואיני מבין למה לא יהא זה אפשר היום. אך אם מאיזה טעם, זה בלתי אפשרי, יש לעשות מלאכה זו ע"י שני בני אדם, שזה ממעט באיסור במידה רבה, ואם כי בנוגע לפעולות אחרות זה בלתי מעשי, אבל בפעולה זו דומני שזה מעשי, היינו ללחוץ ע"י שתי אצבעות, כלומר, אצבע אחת של איש אחד, ואצבע אחת של חברו בין בהדלקה בין בכיבוי.

וראה שם בלשונו הזהב של רבינו ז"ל בהלכה ט"ו, וכך הוא אומר: ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו, ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם. ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ונפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם. וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה. ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלוקיך, עכ"ל.

ויש לי להוסיף ביאור, שמה שכותב הרמב"ם ז"ל ויידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה, וכן כשהוא אומר ותהיה כוונתו ליחד את השם בלבד, אין כוונתו דוקא על מלחמה כנגד הגוים שגזרו להעביר את ישראל על הדת, שהרי הוא מדבר שם גם על מלחמת הרשות, שהיא כדי להרחיב גבול ישראל, אלא שאורייתא וישראל וקודש' בריך הוא חד הוא, כדברי הזוה"ק, ומלחמה להרחיב את גבול ישראל היא ג"כ בבחינת מלחמה ליחד את השם, שכל מה שכח ישראל דורשי יחודך ובפרט בארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה מראשית שנה עד אחרית שנה יגבר בעולם, יתקרב היום שעליו נאמר ביום ההוא יהי ה' אחד ושמו אחד, ולא תאמר שכבר נתפרסמה מלכות שמים בעולם, אין הדבר כך, ולא רק שלא מיצו את התוך המוסרי שבאמונת היחוד של ישראל, אלא אף בענין כשהוא לעצמו, אצ"ל בנוגע לנוצרים, שהם עדיין עובדים בשיתוף, (ואם כי במצע לתחוקה ולמשפט במדינה היהודית שחיברתי, העליתי שאין להם דין עובדי ע"ז ממש, ואעפ"י שישאל העובד בשיתוף הוא עובד עבודה זרה, מכ"מ הם רחוקים מיהוד השם), ואפילו אומות האיסלאם המתמירים למאמינים באחדות הבורא, הלא הם עוקרים מן השרש את תורת משה ונביאי ישראל, ואצ"ל תושבע"פ, ואי אפשר שייחוד השם יתפשט בעולם, כל שהוא ניתלש מן המקור האמתי שהוא ההתגלות האלוקית לישראל המתגלמת בתורת משה נביאנו נביאי האמת והצדק ותושבע"פ. שמא תאמר, הלא לצערנו העמוק יש היום הרבה מישראל ואף בארץ ישראל שאינם שלומי אמוני ישראל, אל תאמר כך, שכבר כתב רבינו הגדול ז"ל, בהלכות תשובה פרק ז' הלכה ה', וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותו וכו'.

ואין ספק, לדעתי, שייסוד מדינה יהודית בארץ ישראל, למקדש ולמקלט לעם ישראל, זה יהי' השלב של סוף הגלות, ואח"כ תבוא הגאולה, וכל המקרב את סוף הגלות, מקרב את תשובתם של ישראל, ומקרב את התפשטות ייחוד השם באמת, בעולם.

[שיטת רש"י במלחמת מצוה] (ט) אגב, בקשר לסוגיא בסוטה דף מ"ד, יש מקום להעיר שמדברי מאור עינינו, רש"י ז"ל, משמע שהוא הולך בשיטת רבינו הרמב"ן ז"ל, [בסה"מ מ"ע ד'], שמצות כיבוש ארץ ישראל נוהגת בכל זמן, שהאפשרות ניתנת לכך, שהרי הוא ז"ל מפרש במשנה סנהדרין דף ב', אבל במלחמת מצוה וכו', כגון כיבוש ארץ ישראל בימי יהושע, ואם מצוה זו לא נהגה אלא בכיבוש בימי יהושע, מה היה שייך לאמר כגון, היינו דוגמא, הרי לא היתה ולא יכולה להיות מלחמה אחרת אלא היא, וגם מאי דהוה הוה, ואם כיוון למלחמת מלך המשיח, הרי זו הלכתא למשיחא, ולכשיבוא המשיח בהתגלות אלוקית הוא יורה והוא יפסוק, ומה לנו ללמד לו פרק בדין, וכדרך שאמרו רז"ל ביומא דף ה' ע"ב, כיצד הלבישו, מאי דהוה הוה, אלא כיצד מלבישין לעתיד לבוא, לעתיד לבא נמי כשיבואו אהרן ובניו, משה רבינו יבוא עמהם ויאמר וכו', ועוד, שא"כ היה לו לאמר מלחמת המשיח כמלחמת יהושע, וע"כ שהוא רק מדגים, וכונתו, שכל מלחמה לשם כיבוש הארץ כשתינתן האפשרות לכך, הרי זו מלחמת מצוה +ראה רש"י, עירובין דף י"ז - המבלה"ד. + והרי ניתנה האפשרות לכך, (ואם כי עכשיו באה חזרה מצד ארה"ב, חזרה מחפירה,

מכ"מ הדבר עדיין תלוי ועומד). וצור ישראל יתקננו בעצה טובה מלפניו, אבל רפיון ידיים עכשיו, ודאי שעלול להכשילנו לגמרי, ועלינו להמשיך, עד אשר ב"ה נבוא לידי החלטה בעצה טובה מלפניו יתברך. בברכת התורה והארץ ובצפייה לישועת ה' כהרף עין לעם ה' היושב בציון ולכל בית ישראל, ידידכם מוקירכם מאד יצחק אייזיק הלוי הרצוג

רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג

כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוה בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם.

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמד

יד. ומש"כ כת"ר ראי' לדבריו, דעכ"פ ציבור של ארץ מיוחדת יהי' דינו ככלל ישראל כולו, אע"פ שצריך להודות דעכ"פ ציבור קבוע וחשוב של עיר מיוחדת הם כיחידים מראי' דנינו (תענית י"ד ע"ב), עפ"ד הרא"ש בתשובה (כלל ד' סי' י') בענין שאלת גשמים במקומות שעונת הגשמים שלהם היא חלוקה מא"י ומבבל. ענין הרא"ש שם אינו נוגע כלל לריבוי בני ישראל ומיעוטם בארץ היא, שאפילו בעיר גדולה או אי אחד או אחדים, שאינם מחולקים חלוקה אקלימית חשובה, אין עונת הגשמים שלה חשובה להחשב כרבים, לשאול שלא בזמן הקבוע מחכמים בא"י ובבבל לכ"א כדינו, אלא דוקא בארץ שלמה, החלוקה באקלימה, אפילו אם יהיו ישראל מעטים בתוכה, ואין הטעם מפני שהם נחשבים כרבים מצד ריבויים, אלא מפני שהדעת נותנת שהולכים בכל ארץ אחרי צרכיה, וכמו שראינו שחלקו חז"ל במקומותיהם בין א"י לבבל כן יש לחלוק, לפי דעת הרא"ש, בין כל ארץ וארץ לפי טבעה, ומי שמזדמן בארץ, שטבעה שונה מטבע א"י ובבל, צריך להתפלל לפי צורך הארץ שהוא יושב בה. ואין זה ענין כלל לענין חשיבות הארץ כמו כלל ישראל כולו, שלא מצינו חשיבות זו לארץ מיוחדת כ"א להקהל היושב בא"י, וכמש"כ עפ"ד הגמ' בהוריות מקרא דכל הקהל מלבא חמת עד נחל מצרים אבל בכל שאר ארצות כ"ז שאין שם רוב האומה כיחידים דמי. ולפי דעתי צריך מגדר מילתא כזה אומד מיוחד, ולא יצא מן הכלל לומר שאין צריך אומד, מפני שהוא דבר שב"ד מסכימים ע"ז, ושליחותיהו קא עבדינן, כ"א הכלל כולו או רובו, והיינו עובדא דיעל ואסתר. ובגוף הדבר לא נתקבלו דברי הרא"ש בזה, ואנן קיי"ל בשו"ע סי' קי"ז, שגם בארץ שלמה ג"כ אין משנים ממטבע שתקנו חכמים, בא"י בז' במ"ח ובבבל ובכל חו"ל ס' יום אחר התקופה, אע"פ שאין הטבע של הארץ נוטה לזה, ודינם כיחידים. וכפי הנראה שהטעם הוא, דס"ל דא"י לעולם כרבים דמו, כמש"כ, דהקהל שבא"י חשוב ככלל ישראל, ובבל, כיון שאז היתה רוב האומה כפי הנראה בבבל, הי' ג"כ דינה ככלל ישראל, וע' תוס' ברכות י"ד ד"ה ימים, שאפילו ציבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל ביחד+ וכיון שתקנו אז חכמים שוב אין משנים. ובאמת יוכל להיות, שאם היו רוב ישראל בארץ אחת משונה בטבעה יודו להרא"ש.